

Araştırma Makalesi • Research Article

TİMURLULARDA RÜŞVET

Bribery in The Timurids

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Taşkıran

Orcid: 0000-0002-4320-8851/Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Nisan 2021

Kabul tarihi: 27 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler: Timurlular, Vezir, Rüşvet, Yolsuzluk.

ÖZ

Meşru olmayan veya kanunsuz yollarla bir iş veya kazanç sağlamak için bir kimseye para veya mal şeklinde çıkar sağlamak manasına gelen rüşvet, tarihsel süreç içerisinde birçok toplumda veya devlette görülen önemli bir olgudur. Birçok Türk devletinde görülen rüşvet olayları geniş bir coğrafyaya hükmetmiş olan Timurlu devletinde de yoğun olarak yaşanmıştır. Timurlularda devletin genişlemesi ve büyümesiyle doğru orantılı olan rüşvet hadiseleri daha çok mali bürokrasinin en üst sınıfı olan vezirler arasında yaygındı. Vezirler, haksız yollarla rüşvet alıp veya kanunsuz haraç toplayıp yolsuzluk yapmaktaydılar. Ancak rüşvet alan bürokratlar, öncelikle yargılanıp görevlerinden azledilmekteydiler. Sonra rüşvet ve yolsuzluk suçu kesinleşenler ya öldürülmekteydiler yâda hapse atılmaktaydılar. Bu çalışma, Timurlu devletinde rüşvet ve yolsuzluk yapan bürokratların tespitini yaparak bu eylemlerinin sonucunda almış oldukları cezaları incelemektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 19 April 2021

Accepted: 27 April 2021

Keywords: Timurids, Vizier, Bribery, Malpractice.

ABSTRACT

Bribery, which means benefiting a person in the form of money or property in order to gain a job or gain through illegitimate or illegal means, is an important phenomenon seen in many societies or states in the historical process. Bribery cases seen in many Turkish states were also experienced intensely in the Timurid state, which ruled a wide geography. The bribery, which were directly proportional to the expansion and growth of the state in the Timurids, were more common among the viziers, the highest class of the financial bureaucracy. Viziers were committing corruption by unfairly taking bribes or collecting illegal extortion. However, bureaucrats who took bribes were first tried and dismissed from their duties. Later, those whose crimes of bribery and corruption were finalized were either killed or imprisoned. This study identifies the bureaucrats who committed bribery and corruption in the Timurid state and examines the penalties they received as a result of these actions.

Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: htaskiran@beu.edu.tr

GİRİŞ

Tarih boyunca birçok toplumda görülen rüşvet, Arapça “reşv” (رشو), kökünden türemiştir. İlgili kökten “rişvet/reşvet” kelimesi Türkçeye rüşvet olarak geçmiştir. Reşv yahut rişvet/reşvet; “haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel” (Köse, 2008: 303) manasına gelmektedir. Türkçe sözlüklerden *Kâmûs-i Türkî*’de; “Bir memura haklı veya haksız bir iş gördürmek için verilen ücret veya hediye” (Şemseddin Sami, 1317: 665) ifadesi Arapça kelimenin ifade ettiği mana ile aynıdır. Modern Türkçe sözlükte ise “yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlaması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar” (Türkçe Sözlük, 1998: 2/1872) anlamına gelen rüşvetin tanımı Sami’nin tarifene yakındır. Tarihsel süreç içerisinde toplum ve devletlerde var olan rüşvet, modern araştırmalara konu olmuştur. Öyle ki bu çalışmaya konu olan Timurlu devletinden önceki yâda çağdaşı Türk devletlerinin bazılarında yaşanmış rüşvet hadiseleri, modern dönem araştırmacılarının çalışmalarında yer almıştır. Bu cümleden olmak üzere Ahmet Mumcu’nun *Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Yargıda Rüşvet)* ve Erdoğan Merçil’in *Selçuklular’da Rüşvet*, isimli çalışmaları buna örnektir (Mumcu, 2005; Merçil, 2007: 445-478).

Timurlu devleti, Emir Timur tarafından kurulup geniş bir coğrafyada hükümlanmış bir bozkır imparatorluğuydu. Timur ve ardıl hükümdarları (evlatları) Timurlu devletini hâkimiyet sahasını genişletirken siyasi, diplomatik, askeri, eğitim, kültür vb. alanlarda müesseseler oluşturarak teşkilatlandırmışlardır. Genişleyen sınırlar ve büyüyen devlet dâhilindeki kurumların ve kurumlar içerisindeki görevlilerin sayısal olarak artmasıyla doğru orantılıydı. Giderek artan ve kalabalıklaşan devlet kurumlarında işlerin daha hızlı yürütülmesi veya hemen halledilmesini isteyen kimseler, görevlilerden nüfuzunu yahut görevini kötüye kullanıp “gayr-i meşru menfaat elde etme” eylemine itmişlerdir. Bu bağlamda Timurlu devletinde başta vezaret kurumu olmak üzere birçok vezir nüfuzunu kullanarak rüşvet karşılığında çıkar sağlamıştır. Öyle ki Timurlu yasalarına göre suç olan rüşvet vakalarından dolayı vezirlerin yanı sıra birçok memur cezalandırılmış ve görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Aynı amaca hizmet eden ve rüşvet gibi ağır bir suç olan yolsuzluk da Timurlularda görülen yaygın bir eylemdi. Bu yüzden çalışmada hem rüşvet hem de yolsuzluk hadiseleri birlikte ele alınmıştır. Timurlu Tarihi ile ilgili kaynaklarında cezalara ve azillere sebep olan rüşvet ve yolsuzluk eylemleri genellikle rüşvet (رشوه), pişkeş/hediye (پیشکش) ve ahz-u kayd (احز و قيد) ifadeleriyle kaydedilmektedir. Çalışmada, başta Timurlu vezirleri olmak üzere bürokratların almış oldukları mal veya para türünden pişkeş/hediye, emirlerin halktan kanunsuz veya haksız topladıkları haraçları ve belki de en önemlisi Timur sonrası devletin resmi bir geleneği haline gelen ve bir manada rüşvet niteliği taşıyan suçlarının affı için kişilerin hazineye vermiş oldukları “minnet veya teşekkür dinarı” gibi rüşvet ve yolsuzlukların tespitini yaparak bunu alan veya veren kimselere uygulanan cezalar incelenmiştir (Hâfız-ı Ebrû, 1385: 2/1011-1012; Hândmir, 1355: 366, 404).

Emir Timur Döneminde Yaşanan Rüşvet ve Yolsuzluk Hadiseleri

Emir Timur, otoriter bir yönetici idi. O kendisinden önceki Cengiz yasalarının sıkı bir takipçisi olmanın yanı sıra örfi ve şer’i hükümlere uyan bir hükümdardı. Ancak onun sert ve otoriter bir lider olması devletin bünyesinde bir takım rüşvet ve kanunsuz haraç toplama hadisesinin yaşanmasının önüne geçememiştir. Timur, girdiği şehirlerde toylar düzenler ve bu eğlence merasimleri sırasında tellal göndererek zulme ve haksızlığa uğrayan kimselerin haklarını alması için çağrı yaptırırdı (Ca’ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 45). Bu sayede insanlar şikâyetlerini Timur’un huzurunda dile getirebilmekteydiler. Bu sırada şikâyet üzerine rüşvet ve haraç alan kimseler ağır bir şekilde canlandırılmaktaydı. Fakat yine de rüşvet, haraç ve yolsuzluğun önüne geçilememekteydi.

Timurlularda halktan haraç toplayan emirlerin yanı sıra zimmetine para geçirme, rüşvet alma yahut iş karşılığı pişkeş/hediye alma hadiseleri en çok vezaret kurumunda yaşanmaktaydı. Öyle ki vezaret makamında bulunan kimseler hakkında rüşvet ve zimmetine para geçirme dedikoduları duyulduğunda ilgili vezirler soruşturmaya tabi tutulmuş, suçu sabit olanlar cezalandırılmışlardı. Bazısı ise ya malî müsadere edilmekteydi yâda hazineye “teşekkür dinarı” adı altında büyük miktarlarda para ödemek zorunda kalmaktaydılar. Tabi zorla zimmetine para geçirme veya rüşvet olayları gayr-i hukuki

işlerdi ve suç sayılmaktaydı. Bu yüzden birbirini çekemeyen görevliler rakiplerini bertaraf etmek için başvurdukları ilk yol iftira ederek ilgili vezirin yahut görevlinin rüşvet ve yolsuzluk yaptığı dedikodusunu yaymak ve hükümdar nezdinde kişinin itibarını düşürmeye çalışılmaktaydılar. Ancak bazen bu dedikoduların gerçek olduğu vakalar söz konusuydu. Timur dönemi ilk yolsuzluk veya rüşvet ithamına maruz kalan vezaret makamında bulunan Celal'ül-İslam (جلال الاسلام) idi. Güçlü bir vezir olan Celal'ül-İslam, birlikte çalıştığı Hâce Şerafeddin Ali Semnanî (خواجه علی سمنانی) ve Hâce Seyfeddin Tuni (خواجه سيف الدين تونی) ni onu kıskanmaktaydılar. Bu kıskançlığın neticesinde adı geçen emirler, Timur'u etkilemek için Celal'ül-İslam hakkında yolsuzluk yaptığı ve zimmetine mal geçirdiği iddiasında bulundular. İddianın temel dayanağı ise vezirin, Bağdat'ta yaralanan ve sonra da ölen Hâce Mesud Semnanî (خواجه مسعود سمنانی)'nin mallarını zimmetine geçirmesiydi. Hâce Mesud'un adamlarının da tanıklığı üzerine Vezir'in yargılanması için Hâce Şerafeddin Ali Semanî Herat'tan, Hâce Seyfeddin Tuni de Sebzevar'dan gelerek Tebriz'de divan kurdular. Bu divanda yargılanan Celal'ül-İslam, suçlu bulunup mallarına el konularak parasını divana getirmek kaydıyla dilencilik yapma cezasına çarptırıldı. Bu itham ve ceza karşısında Celal'ül-İslam, suçsuz olduğuna inandırmak için canından dahi vazgeçip kendisini bıçakladıysa da yaralı olarak kurtulabildi. Tüm bu olanlar karşısında Timur, onu vezaret makamından azletti (1402/1403). Ancak kimsenin onun canına ve malına karışmaması yönünde emir verdiği gibi ondan vazgeçmeyerek Tazik (تازیک) komutanı (سرداری لشکر تازیک متعلق بوی) yaptı (Hândmîr, 1355: 341-342; aynı müellif, 1380: 3/501-502; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 1(2)/892-893; Hâfız-ı Ebrû, 1385: 2/943; Mîrhând, 1270: 122). Muhtemelen ölümü göze almış olması ve kendini bıçaklaması Timur'un kararında etkili olmuştur. Yolsuzluk gerekçesiyle vezaretten azledilen bir diğer Timurlu Emiri de Kemaleddin Mahmud Şehab (كمال الدين محمود شهاب) idi. O da vezaret makamına getirildikten sonra zimmetine mal mülk geçirdiği iddiasıyla divanda yargılanmıştır. Hâce İsmail ile birlikte yargılanan Kemaleddin Mahmud Şehab, yolsuzluk suçlamasından dolayı her iki emir de suçlu bulunarak devlet hazinesine iki yüz at verme cezasına çarptırılarak vezaret makamından azledildiler (Hâfız-ı Ebrû, 1385: 2/943; Hândmîr, 1380: 3/502; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 1(2)/893).

Yolsuzlukla ilgili gerçekleşen bir diğer hadise ise Baylekân şehrinin yeniden imar edilme sürecinde yaşanmıştır. Timur, önemli tarihi bir şehir olan Beylekân'ın inşa emrini verdiği tarihlerde Şiraz'da Divan Bey'i olan Mevlâna Kudbeddin Kumî (مولانا قطب الدين قمي)'ye mahsulleri toplamak ve hesapları kapatması için görevlendirdi (1403). Mevlâna Kudbeddin Kumî, emir üzerine gerekeni yaptı fakat Şiraz halkına baskı kurarak zulmetmeye başladı. (Havafi, 1339: 3/148). Şehir ahalisinden ve tüccarlardan zorla haraç toplamaya başladı. O, Timur'a pişkeş/hediye göndermek için halktan 300.000 kepeki dinar topladı. Şiraz Ahalisi, Mevlâna Kudbeddin Kumî'nin haksız haraç ve rüşvet toplaması karşısında ses çıkarınca yaşanan hadise Timur'a ulaştırıldı. Bunun üzerine Timur, durumun tahkiki için Emirzade Muhammed'i Şiraz'a gönderdi. Ayrıca bu işe bulaşan başta Mevlâna Kutbeddin Kumî olmak üzere onun haraç toplamasına yardımcı olan ve malların bir kısmını paylaşan Derviş Allahî yakalatıp ayağına pranga vurarak topladıkları paraları halka geri dağıtmasını emretti. Timur, ayrıca şehirde asayiş sağlaması için de Hâce Melik Simnânî (خواجه ملك سمنانی)'yi Şiraz'a gönderdi. Şiraz'a gelen görevliler önce Mevlâna Kutbeddin'in haksız topladığı paraları ondan aldılar. Burada rüşvet ve haraç işine karışan Mevlâna Kutbeddin başta olmak üzere diğer tüm vergi memurları, şehir halkına teşhir edilen bir alana topladılar. Bu alan eski mescidin olduğu yerdi (مسجد عتيق) (Hâfız-ı Ebrû, 1385: 2/1011-1012; Hândmîr, 1380: 3/52; Mîrhând, 1270: 141). İşe karışan vergi memurlarının boynu vuruldu. 28 Kasım 1403'te Mevlâna Kutbeddin prangalanmış ve sopaya bağlanmış halde halkın önüne getirildi. Mevlâna Sa'id, yüksek bir yer olan minbere çıkarak Timur'un halktan zorla para toplayanların ayağına pranga vurmaları fermanını halkın huzurunda okudu. Durumdan memnun olan ahali Timur'a dua etti. Zorla toplanmış olan paralar, yaklaşık iki ay içerisinde Şiraz'daki halka geri dağıtıldı. Bu işe kalkışan Mevlana Kudbeddin ise cezalandırılmak için Mirza Muhammed tarafından Semerkand'a gönderdi (Şerefüddin Ali Yezdî, 1387: 2/1226; Türkçe Tercüme, 2013: 423; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 1(2)/992; Hâfız-ı Ebrû, 1385: 2/1011-1012). Yaşanan bu gelişimler karşısında zülüm ve haksızlık yapan idarecilerin devletin üst yönetimi tarafından cezalandırılacakları konusunda ahalinin ümitleri artsa da (Şahin, 2018: 453) başkaca bazı benzer hadiselerde ise sorumlular cezasız kalmıştır. Örneğin Timur sonrası (1405/1406) Azerbaycan'da Mirza Ebubekir ve Mirza Ömer'in mücadelesi sırasında bölgedeki şehir

Tebriz'den zorla haraç toplandığını kaynaklar aktarmaktadır. Mirza Ömer, Sultaniye'deki hazinenin telef olmasından sonra yanındaki ileri gelen Timurlu emirleri, Mirza Ebubekir ile etkin mücadelede orduya para lazım olduğunu ve bunun için şehrin zenginlerinden bunun toplanması için baskı yaptılar. Bunun üzerine Mirza Ömer, Bayan Kavçin (بیان قوجین) ve Şeyh Hüsrevşahi'yi Tebriz'e gönderdi. Emirler burada iki gün içerisinde baskı ve zor kullanarak 200 tümen haracı ahaliden topladı (Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(1)/32; Hâfız-ı Ebrû, 1380: 3/67; Hândmîr, 1355: 343; Hasan-ı Rumlu, 2006: 38; Avnullahi, 1387: 117).

Mirza Şahruh (1405-1447) Döneminde Yaşanan Rüşvet ve Yolsuzluk Hadiseleri

Timur döneminde yaşanan olayların benzerleri Şahruh ve sonraki dönemde de yaşanmıştır. Şahruh döneminde tesadüf edilen ilk rüşvet ve zimmetine para geçirme vakası vezir Seyyid Fahreddin Muhammed (سید فخرین محمد) ile yaşanmıştır. Seyyid Fahreddin Muhammed'in devletin hazinesinden zimmetine para geçirdiği haberi duyulunca Şahruh hemen harekete geçti. Duyumlarının aslının olup olmadığını araştırmak için oğlu Mirza Baysungur'u durumu tahkik için vazifelendirdi. Mirza Baysungur, yapmış olduğu tahkikatta adı geçen vezirin hazineden zimmetine para geçirdiği gibi rüşvet aldığını da tespit etti. Baysungur'un incelemeleri sırasında Emir Alaeddin Ali Şekanî (علاء الدین علی شکانی), vezirin zimmetine para geçirdiğini aynı zamanda rüşvet aldığına şahitlik ederek kendisine 200 tümen rüşvet verdiğine dair beyanda bulundu. Dönemin kaynaklarına da yansıyan bu hadisede vezir Seyyid, aldığı rüşvetin yanı sıra haraç topladığı ve hazineden de 300 tümen parayı zimmetine geçirdiği Mirza Baysungur tarafından tespit edildi ve durum Şahruh'a bildirildi. Şahruh, 1406/7'de veziri hemen görevinden azletti (Hândmîr, 1355: 348-351; Hâfız-ı Ebrû, 1380: 2/654). Lakin bu vezir birkaç defa daha göreve getirilip en son 1417 tarihinde tekrardan azledildi (Havafi, 1339: 3/186, 202, 224-225; Alan, 2005: 103; Yağlı, 2014: 245-248). İkinci bir yolsuzluk ve rüşvet vakası ise Hâce Gıyaseddin Salar Semnanî (خواجه غياث الدين سالار سمنانی)'ye isnat edilmesiyle yaşanmıştır. Vezaret makamının başarılı vezirlerinden olan Hâce Gıyaseddin Salar Semnanî mali düzenlemeleri kayıt altına alma geleneğini oturtan ilk görevlilerden biriydi. Ancak onun çok titiz olması ve ahaliye ağır vergiler yüklemesi insanların ona karşı tavır almasına yol açtı. Ayrıca bürokrasideki rakipleri de onun aleyhinde çalışmaktaydılar (Hândmîr, 1380: 3/567). Bunlardan biri de Seyyid Fahreddin Muhammed (سید فخرین محمد), idi. Seyyid Fahreddin Muhammed'in vezire karşı adavet göstermesinin sebebi Gıyaseddin Salar Semnanî'nin onun rüşvet iddiaları hakkında olumsuz rapor vermesi ve azledilmesinde rol oynamasıydı. Ancak bu kez devran dönerek Seyyid Fahreddin Muhammed, Salar Semnanî'nin adamlarıyla birlikte 300 bin tümen haraç ve rüşvet topladığını iddia edip mecliste bunu kanıtlayarak onun 1417'de yaklaşık on yıllık vezaret görevinden sonra azledilmesine neden oldu ve ayrıca bunun cezasını canıyla ödedi (Hândmîr, 1355: 344-345; Hâfız-ı Ebrû, 1380: 4/928; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(1)/240).

Mirza Şahruh dönemi en önemli hadislerden biri de Emir Celaleddin Firuzşah (فیروز شاه)'ın adamlarının gerçekleştirmiş oldukları yolsuzluklardır. Şahruh döneminde Alike Külekaşı'ndan sonra emirü'l-ümera makamına getirilmiş olan Firuzşah, devletin üst kademesine ve şehirlere idareci tayininde etkili bir isimdi (Ando, 1992: 150, 152; Hasan-ı Rumlu, 1384: 1/407). Ancak onun geniş yetkilerle donatılması ve birçok atamada onun etkisinin olması zamanla tayininde rol oynadığı adamlarının gerçekleştirmiş oldukları olumsuz eylemlerin onun hanesine yazılmasına neden oldu. Nitekim 1443 tarihinde Şahruh, Belh'ten Herat'a üç yıl üst üste gelen vergi gelirlerinde büyük oranda yaşanan düşüş konusunda şüphelenmeye başlamıştı. Bunun için aynı yıl Belh şehrinin yönetimine atadığı Seyyid İmadeddin Mahmut Cenabedi (سید عماد الدین محمود جنابدی)'ye görevine başladığında buradaki gelirlerinin düşüşünü araştırmasını emretti. Esasında Şahruh'a Firuzşah'ın adamlarının birtakım yolsuzluklar yaptıkları duyumları da gelmekteydi. Seyyid İmadeddin Mahmut Cenabedi, yapmış olduğu kısa bir tahkikat neticesinde Firuzşah'ın adamlarının birtakım usulsüzlükler ve yolsuzluklar yaptığını Şahruh'a rapor halinde bildirdi. Bunun üzerine Şahruh, bu sırada Belh dolaylarında bulunan oğlu Mirza Cukî'yi ilgili yolsuzlukları soruşturması için görevlendirdi. Mirza Cukî, Belh'te son üç yılın gelirlerini ve defterlerini kontrol etti ve hazinenin çok miktarda parasının gasp edildiğini tespit etti. Mirza Cukî, Firuzşah'ın adamlarının büyük bir yolsuzluk yaptığını saptamış ve bu işin Firuzşah'tan habersiz yapılamayacağına inanmaktaydı. 1444'te Mirza Cukî, Seyyid İmadeddin ile birlikte Belh'ten

Herat'a gelip Şahruh'a vergi gelirlerinin büyük oranda azalmasının Firuzşah'ın akraba ve adamlarının büyük yolsuzluklar yapmasından dolayı olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Şahruh, Firuzşah'ın bu yolsuzluklardan haberinin olup olmadığını yahut bu işe dahilini öğrenmek için Firuzşah'ın da yer aldığı toplantıda ona adamlarının yolsuzluklarını sordu. Bunun üzerine rencide olan Firuzşah, kızarak meclisi terk etti ve birkaç gün divana gelmedi (Hândmîr, 1355: 363;). Bunun üzerine Şahruh, Mevlâna Yakub Pervaneci (مولانا یعقوب پروانچی)'yi mesajla ona gönderdi. Şahruh'un gönderdiği mesajında, "divan toplantılarına üzüldüğü için mi gelmediğini sorduktan sonra kendisine henüz bir şey yapmadığını ancak Belh'te müntesiplerin yolsuzluk yaptığını, eğer kanun böyleyse divandan çıkmasının suç olduğunu. Padişahın gazabından sakınsın" gibi ifadeler yer almaktaydı (Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(2)/565-566; Hândmîr, 1380: 3/633). Ancak yapılan tahkikat sonucunda Emir Firuzşah'ın atmalarının yolsuzluk yaptıkları kesinleşmiş olsa da emirin adamlarıyla yolsuzluk için doğrudan veya dolaylı yollarda birlikte hareket edip etmediği tespit edilememiştir. Öyle ki dönemin kaynaklarında bu hususta Firuzşah'a verilen herhangi bir cezaya yer verilememiştir (Alan, 2015: 235-236; Şahin, 2015: 450).

Mirza Ebu Said (1451-1469), Hüseyin Baykara (1470-1506) ve Sonraki Dönemde Yaşanan Rüşvet ve Yolsuzluk Hadiseleri

Timurlularda belli görevlere gelen özellikle vezaret makamına gelenler kendilerine yönelik bir suç isnat edildiğinde suçlu bulunsalar dahi görevlerinden azledil yâda aynı görevi sürdürebilirlerdi. Bunun için teşekkür ve minnet nişanı adı altında hazineye haraç vermekle yükümlü tutulurlardı. Bu durum esasında bir nevi rüşvetti. Lakin bunun bir suçu yoktu. Örneğin Timurlu Sultan Ebu Said döneminde divanda kalem memuru olan Hâce Mecdeddin Muhammed (خواجه مجد الدين محمد), Hüseyin Baykara zamanında önce "pervane" sonra da vezaret makamına getirilmiştir. Hâce Kıvameddin Nizamülmülk (خواجه قوام الدين نظام الملك) ile birlikte vezaret görevinde bulunan Hâce Mecdeddin Muhammed, diğer vezirle uyumlu çalışmaması devlet bürokrasisinde inkıza yol açtı. Nitekim çok geçmeden Hüseyin Baykara 1474'te Hâce Efdaleddin Muhammed-i Kirmani (خواجه افضل الدين محمد)'yi vezaret makamına getirdi. Efdaleddin ve Nizamülmülk birleşerek entrikayla Hâce Mecdeddin Muhammed'i sultanın gözünden düşürmeye çalıştılar. Vezir, hakkında çıkan yolsuzluk dedikodularıyla ilgili yargılanmış fakat suçsuz bulunmuştur. Buna rağmen Sultan Hüseyin tarafından vezirlikten azledilmesine, eski görevi pervanelik rütbesinin indirilmesine ve 6000 bin dinar meblağı minnet veya teşekkür göstergesi olarak hazineye vermesini emretmiştir (Hândmîr, 1355: 404; Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1970: 2/276-277; Aka, 2014: 145).

Ebu Said dönemi yolsuzlukla itham edilen bir başka vezir ise Hâce Kutbeddin Tavus (خواجه قطب الدين طائوس) idi. Mirza Babür'ün vezirlerinden olan Hâce Kutbeddin, 1457'de adı geçen mirza ölünce Horasan'ı ele geçiren Mirza Ebu Said'in hizmetine girdi. Ziraat ve imar faaliyetlerinde başarılı olduğunu (Hândmîr, 1380: 4/328) ve yaptığı icraatları hakkında Düstûrül-vüzerâ'da detaylı bilgi vermektedir (Hândmîr, 1355: 380-390). Ancak başarılı olması onun devlet kademesinde bulunan diğer vezaret görevlilerinin onu kıskanmasına yol açtı. Nitekim Hâce Abdullah Ahtab (خواجه عبد الله اخطاب), ona devletin parasını kendi zimmetine geçirdiği ithamında bulundu. Bunun üzerine Hâce Kutbeddin Tavus, yargılanıp hapsedilerek hazineye 300 bin kepeki dinarını verme cezasına çarptırıldı (1463). Vezaretten azledilen Hâce Kutbeddin Tavus, sonra suçsuz olduğu anlaşıldığında tekrardan aynı göreve getirildi (Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(2)/1034; Mîrhând, 1270: 167). Hâce Kutbeddin'in çalışma arkadaşlarından olan zimmetine para geçiren veya rüşvet alan bir diğer bürokrat ise Hâce Şemseddin Muhammed idi. Birlikte görev yaptığı Hâce Nimetullah Kuhistânî onunla ilgili Mirza Ebu Said'e halktan rüşvet ve hazineden zimmetine para geçirdiği hususunda şikâyetle bulundu. Şikâyet üzerine Ebu Said, gerekli tahkikatı başlatarak Hâce Şemseddin'i sorgulattı. Yapılan sorgu neticesinde vezir Şemseddin, halktan hizmet karşılığı bazı şeyler yani rüşvet aldığını, devlet hazinesinden ise hiçbir surette zimmetine para geçirmediğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Ebu Said, yine de onu affederek vezaret makamından azletti. Azil sonucunda Hâce Şemseddin, diz çöküp vezaret nişanı yüzüğünü Sultanın üzerinde oturduğu minderin üzerine koyarak geri çekildi (Hândmîr, 1355: 368; aynı müellif, 1380: 483; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(2)/926-927; Hasan-ı Rumlu, 1384: 2/635;

Türkçe Tercüme, 2006: 418). Hâce Şemseddin'in rüşvet olayını ortaya çıkaran Hâce Nimetullah Kuhistânî, yine aynı dönemde kendisi benzer ithamlarla yargılandı. O, darul's-Saltanat Herat'ta vezirlik yaparken Fuşenc yöresindeki verimli toprakları olan 15 köy üzerinde tasarrufta bulundu. Kendisi için o vilayeti zapt etme hevesine kapıldı. Fakat çok geçmeden Ebu Said'e vaziyet şikâyet edilince mirza onu vezaret makamından azletti (1463) (Hândmîr, 1355: 375-376). Hatta kendisine dayak atılıp bir süre hapse atıldıktan sonra hazineye bir miktar ödeme yapmak suretiyle cezalandırıldı (Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(2)/933). Aynı tarihlerde azledilen bir diğer vezir ise Hâce İsmail Hocanî ismiydi. O divanın mallarını kendi zimmetine geçirdiği için Ebu Said tarafından azledildi (Hândmîr, 1355: 377).

Ebu Said döneminde vezaret makamında Hâce Kelanter Keş (خواجه کلان ترکش) ve Hâce Ali b. Emir Hâce (خواجه علی بن امیر خواجه) bulunmaktaydı (1457). Bu iki kişi halkı soyarak vakıf, camii ve medrese gibi yerlerin paralarını zimmetlerine geçirmişlerdir (Hândmîr, 1355: 364-365). Devletin zayıflamaya başladığı Ebu Said döneminde bir diğer yolsuzluk hadisesiyle suçlanan kişi yine vezaret makamındaki Hâce Muizeddin Şirazi (خواجه معز الدین شیرازی)'ydi. Görevi esnasında kendi namına halktan yüklü miktarda para toplamıştır. Ebu Said, vezirinin haraç topladığını öğrenince onu ağır bir şekilde cezalandırmıştır. 1468'de el ve boynundan bağatarak bu haliyle kaynar suya atılmasını emretmiştir (Hândmîr, 1355: 371; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(1)/902; Alan, 2005: 103). Ancak bir gün öncesinde kayıtlarda değişiklik yapan Şeyh Ahmed Sarraf (شیخ احمد صراف), yolsuzluk yaptığı için Ebu Said'in emriyle cezalandırmak için derisi yüzülerek öldürülmüştür (İsfizârî, 1338: 2/260).

Bürokrat bir aileden gelen Hâce Vecihüddin Mahmud b. İsmail Semnani (خواجه وجیه الدین محمود) (بن اسمعیل سمنانی), Ebu'l-Kasım Babür Mirza dönemi vezirlerindendir. Hâce Vecihüddin, adı geçen mirzanın ölümünden sonra onun oğlu Şah Mahmud'a da vezirlik yapmıştı. Daha sonra ise Mirza Alaüddeve'nin oğlu İbrahim'in vezaret makamında bulundu (Hândmîr, 1380: 4/23, 66; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 1372: 2(1)/802; Kadiyani, 1387: 2/84). Ancak vezir, Mirza İbrahim'in vezaretine tayin olduktan sonra "ahz-u kayd" (اخز و قید مبتلا) müptelası oldu. Yani zimmetine mal ve mülk geçirme alışkanlığına yakalandı. İbrahim Mirza vezirinin bu halinden dolayı onun tutuklanmasını emretti. Büyük işkencelere maruz kalan vezirin ilginç bir sonu oldu. Mirza İbrahim'in emri üzerine yakalanan vezir yine aynı mirzanın emriyle Fuşenc'de başı dışarda kalacak şekilde vücudunun tamamı toprağa gömüldü. Mirza İbrahim, vezir Hâce Vecihüddin'in toprağın dışında kalan boynuna ok saplayarak onu rüşvet ve zimmetine para geçirme suçundan dolayı öldürdü (Hândmîr, 1355: 364).

Hüseyin Baykara döneminde rüşvet, zimmete para geçirme ve bu suçlarla yargılanan yahut hırslı devlet adamlarının çıkarları için rakiplerini bertaraf etmek adına iftiralara neticesinde azledilen ve cezalandırılan bazı devlet adamları bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Hâce Seyfeddin Muzaffer Şebankare (خواجه سیف الدین مظفر شبنکاره) idi. Hâce Şebankare de iftiralara maruz kalmıştır. Başarılı bir vezir olan Şebankare, kendisini Hüseyin Baykara'ya kanıtlamış ve onun güvenini kazanmıştır. Nitekim onun bu durumunu kıskanan bürokrasideki diğer görevliler veziri, mirzanın gözünden düşürmeye çalıştılar. Bunlar Hüseyin Baykara'ya vezirin tahtı ele geçirmek için uğraştığını ve zimmetine para geçirdiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Hâce Şebankare, vezaret görevinden azledilip hapse atıldıktan sonra 1486'da Herat'ta Çehar Sog (چهار سوق) kapısında asılarak öldürülmüştür (Hândmîr, 1355: 399; aynı müellif, 1380: 4/329-330; Alan, 2005: 104). Aynı gün Çehar Sog kapısında idam edilen bir diğer vezir ise Hâce Alâeddin Ali idi. Göreve başladığında yardımsever bir tutum içerisinde olan adı geçen vezir sonraları halka zulmetmeye ve zimmetine para geçirmeye başladı. Öyle ki bu konuda ona referans olan ve onun yükselmesinde büyük katkı sağlayan Ali Şir Nevayî, bir süre sonra ona yüz çevirmeye başladı. En nihayetinde Hüseyin Baykara onu görevinden azledip yargılandıktan sonra yüklü miktarda dinarı saraya iade ettikten sonra hapse atılmış ve çok geçmeden Hâce Şebankare ile birlikte idama mahkûm edilip öldürülmüştür (Hândmîr, 1355: 397-399; aynı müellif, 1380: 4/329-330). Hafız Muineddin Halife de rüşvetten dolayı idam edilen Hüseyin Baykara dönemi vezirlerindendir. Adı geçen vezir rüşvet ve zimmetine para geçirme gibi makama uygun olmayan davranışlarından dolayı 1492'de Hıyaban'da idam edilmiştir (Hândmîr, 1380: 4/322).

Hâce Derviş Ahmed Kabz, Timurlu vezirleri arasında en kötü üne sahip isimlerden bir tanesiydi. Halka ve görevlilere zulmetmekteydi. Ahaliden rüşvet toplayan vezir, amacına ulaşamadığı takdirde daha çok zulmetmekteydi. Öyle ki birçok insan onun kötülüğü yüzünden büyük kayıplar vererek zarar görmüştür. Hüseyin Baykara (1506)'dan sonra da Timurlu iktidarındaki çok başlılık Hâce Derviş'in rüşvet, haraç ve zulmünü arttırmasına yol açtı. Ancak onun bu durumu cezasız kalmadı. Nitekim Hâce Derviş, Yusuf Ali Külekaş'ın kardeşi Tarhani tarafından 1507'de öldürüldü. Ahaliye o kadar kötülüğü dokunduğu için cesedi üç gün boyunca bir ahırda gizlendi. Zira halkın onun cesedini parçalara ayıracağından endişelendikleri için gece gizlice onun gömdüler (Hândmîr, 1355: 454-456).

SONUÇ

Timurlu devlet teşkilat nizamına aykırı davranan bürokratlar resmi olarak almış oldukları maaş ile yetinmeyerek hakkı olmayan gayr-i meşru kazançlar elde etmeye çalışmışlardır. Rüşvet ve yolsuzluklarla zimmetine mal ve para geçiren bürokratların mal hırsı kimi zaman onların sonunu getirmiştir. Hakları olmayan para ve mal elde etmeye çalışan bürokratlar, genellikle ya halktan zorunlu vergi dışında para toplamak yâda devletin hazinesinden, vakıf, cami ve medrese gibi kurumların gelirlerinden kendi namına mal ve para çalarak yolsuzluk yapmışlardır. Bazen de bürokratlar, suçunu affettirmek için rüşvet alıp vermişlerdir. Timurlularda rüşvet ve yolsuzluğa en çok bulaşan bürokrat sınıfında vezirler bulunmaktaydı. İkinci sırada ise emirler gelmekteydi. Vezir sınıfının yoğun bir şekilde rüşvet ve yolsuzluk yapmasının en önemli sebebi devletin gelir gider ve hesap kayıt işlerinin onların yetki alanlarında olmasından kaynaklanmaktaydı. Yani onlar mali bürokrasisinin ilk sırada gelen görevlileriydi. Rüşvet ve yolsuzluk hadiselerine bulaşan bürokratların suçları tespit edildiğinde ilk önce görevlerinden azledilmekteydiler. Sonra yargılanıp suçu sabit görüldüğünde malları müsadere edilerek eylemden doğan zarar tanzim edilmekteydi. Daha sonra kişi ya işkence veya idam sonucunda öldürülmekteydi yâda hapse atılarak cezalandırılmaktaydı. Bazen hapis yatanlar özgür kalmak için devlet hazinesine "minnet veya teşekkür dinarı" adı altında belli bir meblağ ödeyerek serbest kalmaktaydılar. Tabi rüşvet ve yolsuzluk yapanların ağır bir şekilde cezalandırılması devlet bürokratları arasında birbirini çekemeyenlerin rakiplerini bertaraf etmek için rüşvet ve yolsuzluk ithamında buldukları Timurlularda önemli bir vakaydı.

KAYNAKÇA

- Aka, İ. (2014). *Timur ve Devleti*. Ankara: TTK Yayınları.
- Alan, H. (2005). Timurlularda Vezirlik Müessesesi. *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Ankara: TTK Yayınları, 1/97-106.
- Alan, H. (2015). Timurlu Kurumu Olarak Nüvisendegan-ı Tacik (Vezirlik). *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*. İstanbul: İBB Yayınları, 2/223-244.
- Ando, S. (1992). *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansâb*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Avnullahi, S. Â. (1387). *Târîh-i Pansed Sale Tebriz ez Ağez-i Devre-yi Moğulan ta Payan Devre-yi Safevian*. Tahran: İsnad-ı Emir Kebir.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî (2011). *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*. (çev. İsmail Aka). Ankara: TTK Yayınları.
- Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi (1339). *Mücmel-i Fasihi (777-849)*. C. 3. (haz. Mahmud Ferruh). Meşhed: Çap-ı Tus.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur (1970). *Baburnâme, Babur'un Hâtıratı*. C. 2. (çev. Reşit Rahmeti Arat). İstanbul: MEB Basımvi.
- Hâfız-ı Ebrû (1380). *Zübdetü't-Tevârîh*. C. 2, 3, 4. (neşr. Kemal Hâc Seyyid Cevadi). Tahran: Vizâret-i Ferheng ve İrşad-i İslâmî.
- Hândmîr (1355). *Düstûr-ü'l-vüzerâ*. (Nşr. Sa'îd-i Neffîsî). Tahran: İntişarat-ı İkbâl.
- Hândmîr (1380). *Târîh-i Habîbü's-siyer fî aḥbâri efrâdi'l-beşer*. C. 3-4, (neşr. Muhammed Debîr Siyakî). Tahran: Kitabhane-i Hayyam.

- Hasan-ı Rumlu (1384). *Ahsenü't-Tevârih*. C. 2. (neşr. Abdul Hüseyin Nevâi). Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Hasan-ı Rumlu (2006). *Ahsenü't-Tevârih*. (çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.
- Kadiyani, A. (1387). *Ferheng-i Cami-i Tarih-i İnan*. C. 2. Tahran: İntişarat-ı Âron.
- Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî (1372). *Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn*. C. 1(2), 2(1), 2(2). (neşr. Muhammed Şaffî). Tahran: Pejuhaşkah-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi.
- Merçil, E. (2007). Selçuklular'da Rüşvet. *Bellekten*, LXXI (261), 445-478.
- Mîrhând (1270). *Ravzatu's-Safâ*.
- Muinu'd-din Muhammed el-İsfizârî (1338). *Ravzatu'l-Cennât fi Evsâfi Medineti'l-Herât*. C. 2. (neşr. Musa Kazım İmam). Tahran: İntişarat-ı Danışgâh-ı Tahran.
- Mumcu, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Yargıda Rüşvet)*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.
- Şahin, M. (2015). Orta Çağ'da Bir Yolsuzluk Soruşturması Örneği. *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, İstanbul: İBB Yayınları, 2/439-456.
- Şahin, M. (2018). Beylekân'ın İmarı ve Bu Sırada Şîrâz'da Meydana Gelen Yolsuzluğun Cezalandırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*. 9 (2), 443-456.
- Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. (neşr. Ahmed Cevdet). Dersaadet (İstanbul): İkdâm Matbaası.
- Şerefüddin Ali Yezdî (1387). *Zafernâme*. C. 2. (çev. Abdulkadir Haşemî), Tahran: Müze-yi ve Merkez-i İsnad-ı Kitaphane.
- Şerefüddin Ali Yezdî (2013). *Zafernâme*. (çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Türkçe Sözlük II* (1998). Ankara: TDK Yayınları.
- Yağlı, A. R. (2014). *Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezirlik Kurumu*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Köse, S. (2008). Rüşvet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 35/303-306.